

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

การเขียนภาพหงส์

องค์ความรู้จากครูช่าง นายอมร ศรีพจนารถ

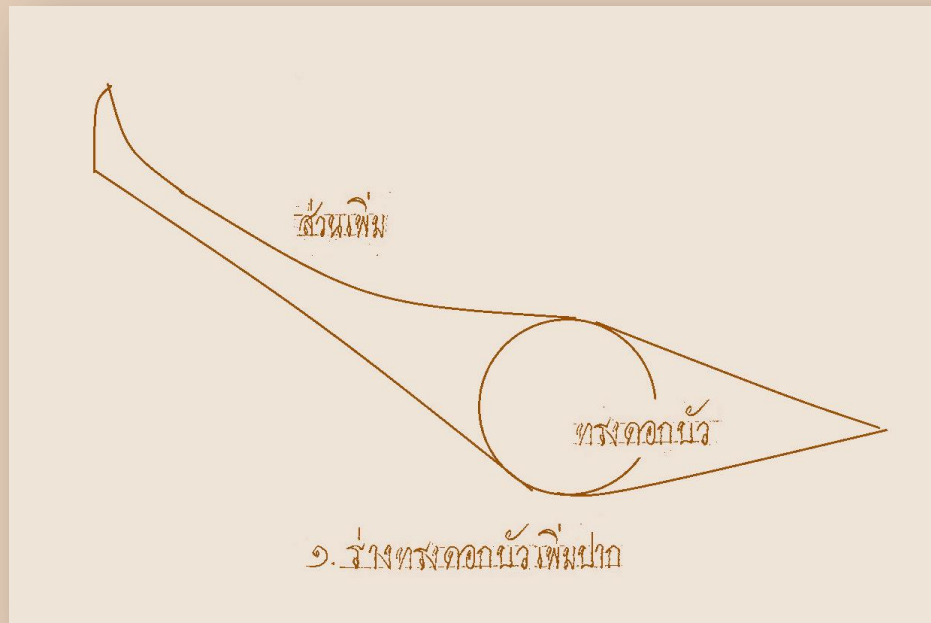
การเขียนภาพหงส์

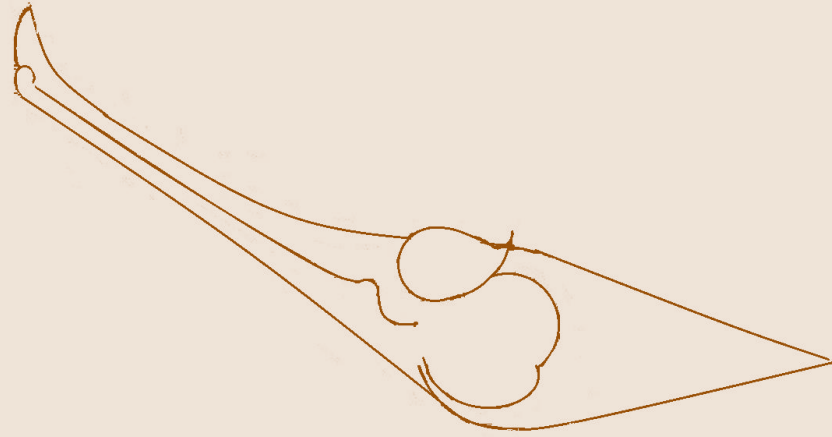
คำว่า **หงส์** ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีความหมายว่า น. นกในนิยาย ถือว่าเป็นนกในตระกูลสูง มีเสียงไพเราะ เป็นพาหะของพระพรหม ในวรรณคดีอ้างการเดินที่งดงามอ่อนช้อย เทียบด้วยหงส์

ในภาพศิลปะไทยหงส์ หมายถึง สัตว์ที่ประดิษฐ์ขึ้นมีลักษณะคล้ายห่าน คอยาวและตัวโตกว่า แต่ในส่วนที่เป็นหัวของหงส์นี้ เมื่อดูเปรียบเทียบกับสัตว์น้ำชนิดหนึ่ง คือ ม้าน้ำ หัวและคอคล้ายกันมาก ชะรอยช่างศิลปะไทยโบราณที่ประดิษฐ์ขึ้นน่าจะเอามาผสมกันเป็นแน่ แต่คงลักษณะคอและปีกให้เป็นนก (สัตว์ทวิบาท) อยู่และส่วนที่เป็นหางก็ใช้กระหนกครึ่งซีก ซึ่งประดิษฐ์มาจากครึ่งซีกของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม มาปะติดปะต่อจนได้เป็นรูปของสัตว์ปีกชนิดหนึ่งขนานนามว่า “หงส์”

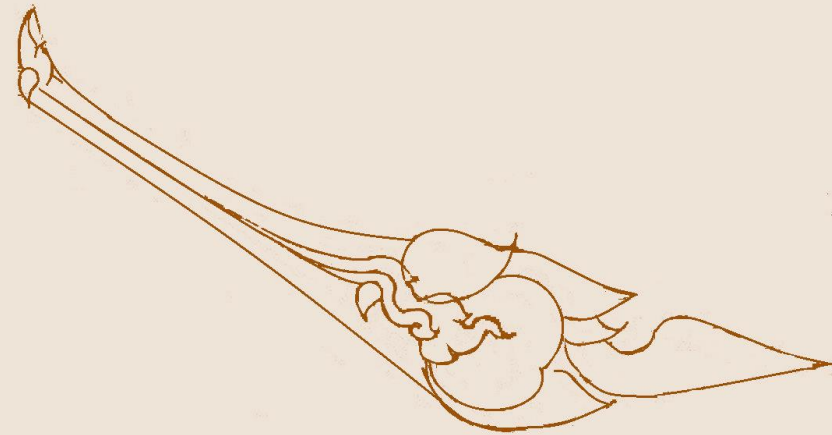

การเขียนภาพหงส์นี้ ส่วนหัวมาจากทรงของดอกบัวอ่อนหรือบัวตูม แล้วยืดเส้นปากออกไปยาวประมาณเท่าครึ่งของทรงดอกบัวตูม ในทรงของดอกบัวตูมนี้วาดเป็นวงแก้มอยู่ภายใน เป็นวงโค้งประจบกันคล้ายวงที่เขียนสอดไส้ลายบัวลูกแก้ว หรือคล้ายผลขำมะเลียง ภายนอกวงดังกล่าวประดิษฐ์เป็นกาบกระหนกเหมือนกับการเขียนชั้นเถากระหนก มีกาบและมียอดส่วนที่ยื่นเป็นปากก็จะเป็นไพโรปาก เขี้ยวและฟัน (นกในวรรณคดีมีเขี้ยวด้วย แต่เป็นเขี้ยวคุดหรือดอกมะลิ) มีเคราล้อไพโรปาก เหนือเคราขึ้นไปเป็นตาลักษณะคล้ายใบเทศ

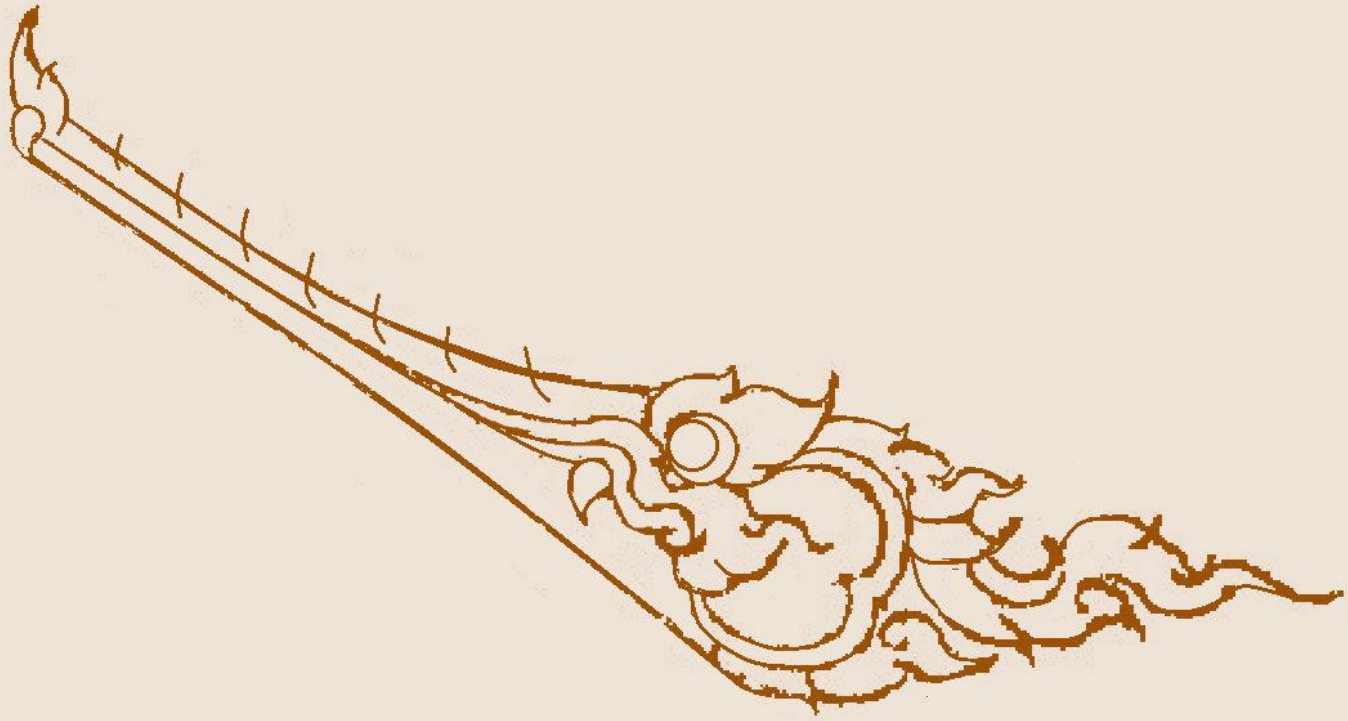

๒. ว่างเส้นปาก ตาแก้ว

๓. ว่างโพรปาก สีเขียว ขมกลายนนหัว

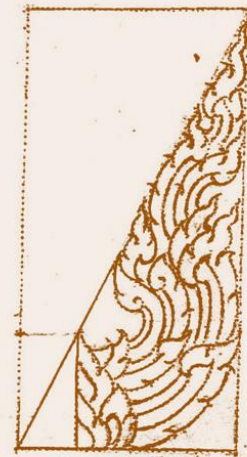

๑. เที่ยงนเส้นเรือขมร้อย

ลำตัวหงส์ต่อจากหัวก็เป็นลำคอซึ่งยาวกว่านกอื่น ๆ โดยการประดิษฐ์มาจากห่าน ต้นค้อมี
มาลัยรัดคอ บนมาลัยมีกระจังทั้งบนและล่าง ส่วนบนมีกระหนกเบนปลายไปทางด้านหลัง ถัดมาเป็น
ลำตัวของหงส์ติดปีกในท่าหุบปีก ต้นปีกมีวลัยรัตน์ ขนปีกยาวไปทางหาง ส่วนหลังเป็นลายรักร้อยจรดจน
สร้อยหางกะรอยแล้วเป็นกาบรัดขึ้นทรงของหางเป็นกระหนกครึ่งสี่ กระหนกหางนี้สามารถเขียนขึ้นได้เป็น
แบบต่าง ๆ กัน อาจจะเป็นกระหนกครึ่งซีกเปลว กระหนกครึ่งซีกเปลวไบเทศ กระหนกครึ่งซีกหางโต
หรือกระหนกครึ่งซีกหางโตเปลว ฯลฯ

กระหนกครึ่งสี่ที่นำมาต่อเป็นกระหนกหางของหงส์นี้ บางช่างเรียกรวมกันว่า กระหนกหาง
หงส์ ตามภาษาตลาดหรือชาวบ้านไปเรียกว่า กระหนกสามตัว ที่แท้จริงแล้วกระหนกครึ่งซีกนี้ประดิษฐ์มา
จากการเขียนขึ้นทรงครึ่งซีกของดอกบัวหลวงซึ่งเป็นทรงของดอกบัวตูม โดยการเขียนให้อยู่ในทรงของ
สามเหลี่ยมชายธง กระหนกครึ่งซีกซึ่งอยู่ในทรงของครึ่งซีกดอกบัวมีกรรมวิธีการแบ่งตัวกระหนกในทรง
เป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เรียกว่า เหงา ส่วนที่ ๒ เรียกว่า กราบ และส่วนที่ ๓ เรียกว่า ยอด เป็นกระหนก
ตัวเดียวกันจะประดิษฐ์เป็นลักษณะเปลวทั้งหมดหรือเปลวไบเทศ หรือหางโต ฯลฯ ก็ได้ เรียกรวมกันว่า
กระหนกหางหงส์ ทั้งสิ้น

กนกครึ่งซีก

ก. ส่วนของกนก กว้าง ๑ สูง ๒
 ข. ขีดเส้นกนกกลมเป็นรูปไข่ของ
 ค. แบ่งส่วนแต่ละด้านเป็น ๔ ส่วน
 ง. ร่างทรงคอกบัว, ตัวห้าม, ทรงกนก

ก. แบ่งครึ่งตัวห้าม
 ข. เพิ่มกนก
 ค. แบ่งส่วนกนกเป็น ๓ ส่วน
 ๑. เหนง ๒. กนก ๓. ยอด

แบ่งส่วนต่างๆ
 ของแต่ละส่วนโดยการ
 เขียนแม่ครึ่ง

หากตรวจลายตามส่วนต่างๆ,
 สอดได้ และเขียนสับคส่วนยอด-
 กนกเป็นเปลวไฟ หรือใบเทศ

ผู้เขียนแบบ : นายอมร ศรีพจนารถ

กนกครึ่งซีก

๑๑ มีนาคม ๒๕๒๗

ครึ่งซีกเปลว

ครึ่งซีกใบเทศ

ครึ่งซีกเปลวใบเทศ

ครึ่งซีกพาด

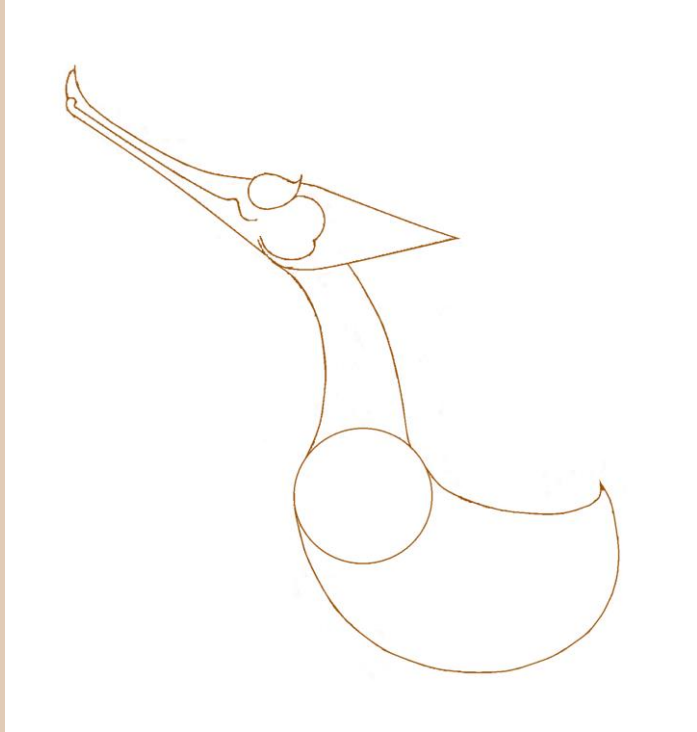

ครึ่งซีกครุฑ

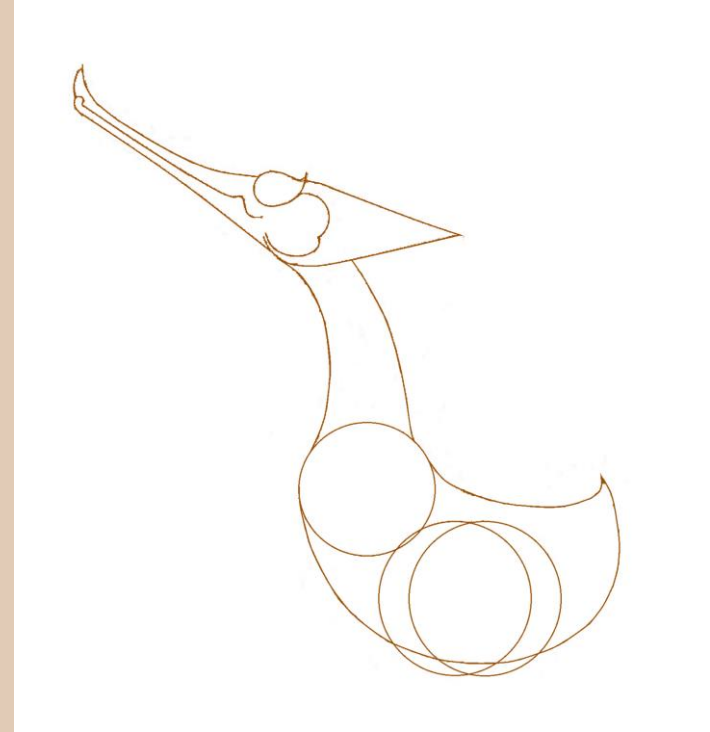
ผู้เขียนแบบ : นายอมร ศรีพจนารถ

ใต้ปีกเป็นส่วนขา ติดกับขาเป็นลำแข้งมีลายรัดทั้งสองขาคล้ายน่องกางเกงเช่นเดียวกับการเขียน กิณนร ส่วนที่ลำแข้งใต้ท้องแข้งหงส์เป็นกระหนกเปลว หรือกระหนกเปลวไบเทศ ทั้งสองข้างปลายบน สะบัดล่อตามรูปแข้ง ต่อลงมาก็เป็นอุ้งเท้าและเล็บเท้า ข้างละ ๔ นิ้ว ส่วนข้างหน้ามี ๓ นิ้วพร้อมเล็บ ส่วน หลังมี ๑ นิ้วพร้อมเล็บ ส่วนหน้าจากหัวที่ลำคอจนถึงใต้ท้องเขียนเป็นเส้นขนานเป็นเปลาะ ๆ เช่นเดียวกับการเขียนพญานาค ส่วนละเอียดในตัวหงส์และปีก เขียนเป็นเส้นขน ๓ ชนิด คือ ที่คอและตัว เขียนขนเป็น ลักษณะรูปสี่เหลี่ยม หัวปีกเขียนขนเป็นคล้ายเกล็ดปลา ที่ปีกเป็นขนยาว ๆ คล้ายขนห่านจริง ๆ ส่วน หางกระสวยที่ติดกับหางกระหนก ก็คล้ายหางกระสวยของไก่ตัวผู้ ที่ขนหลังแข้ง ถ้าไม่เป็นลายไบเทศสอได้ อย่างลายธรรมดาก็เป็นการเขียนแลเส้นโค้งน้อย ๆ ตามไปจนเต็ม

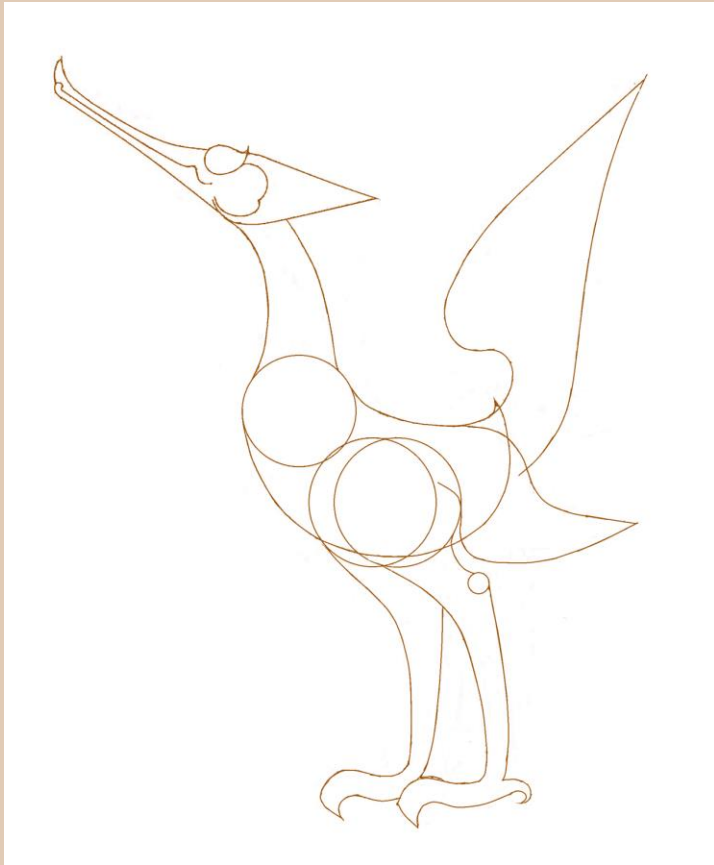
การเขียนภาพตัวหงส์

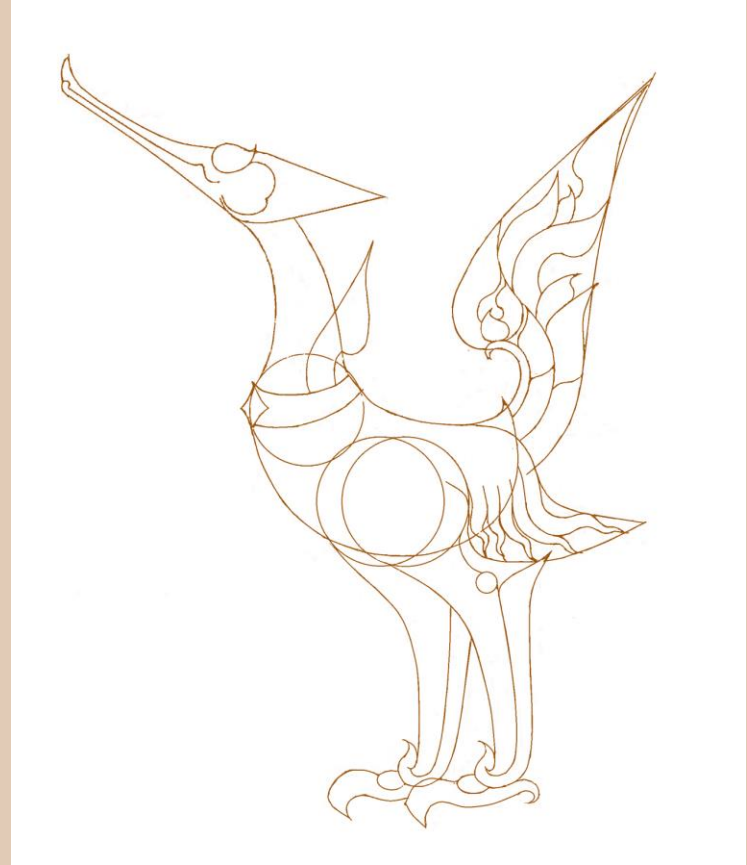
เขียนโครงหัวหงส์ตัวหงส์ ลักษณะคล้ายลำตัวเปิดหรือห่าน และเขียนเส้นคอให้อ่อนช้อยสวยงาม

วางจังหวะต้นขาด้วยวงกลม

เขียนโครงขาทั้งสองข้าง
กระสวยหางและหางหงส์เป็นทรงกระหนก

เขียนโครงลายกระหนกหางหงส์ โครงกระสวยหางมาลัยรัดคอ
พร้อมโครงกระหนกที่มาลัยรัดคอ โครงขนหลังแข็งหงส์

เขียนโครงปีก เส้นแบ่งปีก เส้นคอ เส้นอก และเส้นหลัง

เขียนรายละเอียดลดทอนส่วนต่าง ๆ จนสมบูรณ์

หงส์เดิน

หงส์นั่ง

ถ้าเป็นทางด้านจิตรกรรมสุดแต่เนื้อเรื่องระบายสีได้ตามแต่จะประดิษฐ์ โดยเฉพาะถ้าเกี่ยวกับ
ในนิทานชาดกที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าในอดีตได้เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ทอง ช่าง
จิตรกรรมก็จะปิดทอง ตัดเส้นด้วยสีแดงชาติทั้งตัวหงส์

การเขียนหงส์นี้มีเป็นคำพังเพยแต่โบราณว่าถ้าจะเขียนหงส์ (ด้านข้าง) ให้สวยงามสง่าละก็
จะต้อง เขียนหงส์ให้ดูฟ้า คือส่วนหัวจะเงยแสดงถึงความผยอง ที่ว่านี้เป็นลักษณะการเขียนหงส์ยืนตัว
เดียวหรือรวมกลุ่มทั้งฝูง ตัวที่เป็นพญาหงส์จะต้องยืนสง่างามเด่นกว่าตัวอื่น ๆ ที่มีอิริยาบถต่าง ๆ อีกอย่าง
หนึ่งก็คือตัวพญาหงส์ปิดทองทั้งตัวสังเกตได้ง่ายอยู่แล้ว ตัวอื่นเป็นหงส์ระบายสีจะมีปิดทองบ้างก็จำเพราะ
แห่งที่สำคัญเท่านั้น คือ ที่กระหนกขนบนหัว ที่รักร้อยตลอดหลัง มาลัยรัดต้นคอ วลัยรัดต้นปีก หางและ
กระหนกหลังแข็ง เป็นต้น

นอกจากเป็นภาพทางจิตรกรรมแล้ว ทางการช่างของไทยยังได้นำเอาส่วนหัวของหงส์และหาง
(เป็นลักษณะหางกรวยไก่อ) มาทำเป็นหัวเรือพระที่นั่ง เรียกว่า เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ขององค์
พระมหากษัตริย์ทรงทอดผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม แต่เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์นี้ตรงจะงอยปาก
คาบพวงแก้วและพู่จามรี ห้อยดั่งกาทย์เห่เรือของเจ้าฟ้ากุ้งที่ทรงนิพนธ์ไว้ตั้งแต่สมัยอยุธยาว่า

‘สุพรรณหงส์ทรงพู่ห้อย

งามขดข้อยลอยหลังสินธุ์’

ภาพจิตรกรรมเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ประทับบุษบกเทียบท่าราชวรดิษฐ์ งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๕๖๒

เทคนิค : การเขียนสีฝุ่นบนกาวเม็ดมะขามผสมดินสอพอง (สมุดข่อย)

เจ้าของผลงาน : นายวิสูตร ศรีนุกูล ตำแหน่งนายช่างศิลปกรรมปฏิบัติงาน

สังกัด กลุ่มจิตรกรรม สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

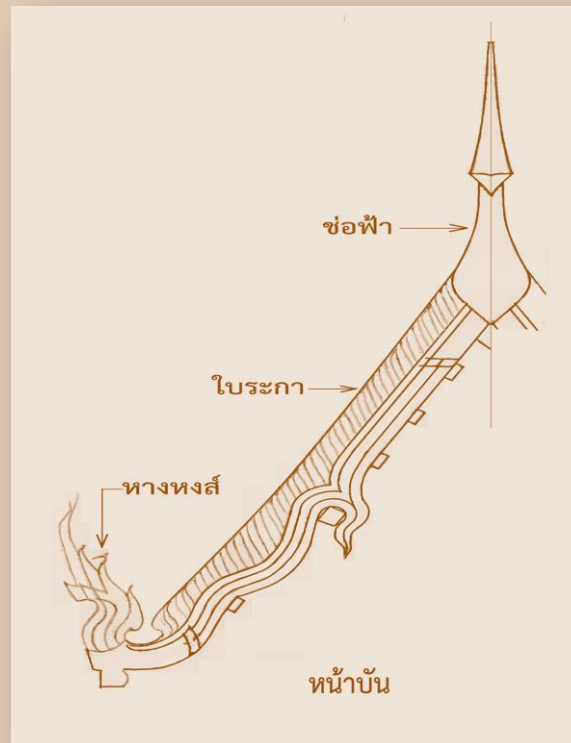
เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ประทับบุษบกเทียบท่าราชวรดิษฐ์ งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๕๖๒

บันทึกภาพโดย นายพยนต์ รัตนกุล

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ ๙ ณ กรมอุทยานเรือ
บันทึกภาพโดย นางสาวชุตินันท์ กฤษณาวิณ ตำแหน่งนักวิชาการช่างศิลป์ชำนาญการ
สังกัด ศูนย์ศิลปะและการช่างไทย สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

นอกจากนี้ยังมีการเรียกชื่อตัวไม้ซึ่งเป็นเครื่องตกแต่งทางสถาปัตยกรรมไทยอันเนื่องมาจากหัว
นาค แต่อยู่ในทรงของสามเหลี่ยมชายธง ที่เรียกว่า **“หางหงส์”** อีกชื่อหนึ่งตั้งอยู่บนแปหัวเสาต่อกับรอย
ระกาหรือตัวลายองที่หน้าบันของจั่วพระอุโบสถ พระวิหาร หรือจั่วพระที่นั่งและอื่น ๆ เป็นต้น

หน้าบันพระอุโบสถ

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร